

K R I T I K A

Beszélgetés és tanulmány

NAGY IMRE: BERTÓK LÁSZLÓ

Ne találgassuk, milyen művek születtek volna, ha Nagy Imre monográfiát ír Bertók Lászlóról, a költő pedig folytatja a *Priuszi*, önéletrajzírásra adja a fejét. Nagy Imrének, a Bánk bán és a korai reformkori dráma kutatójának eszébe jutott, hogy a „dialógust”, amellyel eddig esztétikai és irodalomtörténeti kérdésként foglalkozott, egy mű élő anyagává és szerkezetévé változtassa, a költőről írt tanulmány helyett vele beszélgetve készítse el portréját. Bertók, tudjuk meg Nagy Imre *Előszó és prológu*sából, némi gondolkozási idő elteltével egyezett bele a tervbe. 1992 és 1993 márciusa között hétről hétre találkoztak; az elkészült magnetofon-felvételek gépelt változatát Nagy Imre stilizálta és elemzésekkel egészítette ki, majd Bertók is tüzetesen átvizsgálta, hozzáírt és rövidítette, „s ha szükségesnek tartotta, átfogalmazta, a maga képéhez és stílusához igazította a szövegeket. (...) Mindezek alapján tehát a szöveg minden szempontból, így Bertók László szempontjából is maradéktalanul autentikusnak tekinthető.” A könyvborítóra került nevek eszerint szerzőpárost is jelölnek, noha a költő egyben a tárgy, neve a címe is a műnek. A közös vállalkozásból, kettejük munkájából létrejött „párbeszédes élet-mű-esszé” (Nagy Imre meghatározása) eredeti műfaji újítás, de azon is túl szellemi tett, bátorítás arra, hogy mást kívánó divatok ellenére ne mondjunk le az emberközeli-ség, az egymásra figyelő személyesség látószögéről, mert a „szerző” életének és sorsának ismerete, sőt önmagáról való tudatának figyelembevételé csak javára válhat a mű megértésének.

Nem kétséges: a későbbi irodalomtörténet is méltányolni fogja Nagy Imrének azt az érdemét, hogy megszólaltatja, élete és szellemi fejlődése áttekintésére, összefoglalására bírja rá az öntanúsításban nehézkes, túlságosan szemérmes költőt. Rendkívül alapos fölkészültségre valló, gyakran magvas esszékké bővülő kérdései és fejtegetései mind a meditáció, mind a dokumentáció dolgában olyan mozzanatokat is előhívnak Bertók eszméletéből, amelyek e kérdések és megfigyelések nélkül talán nem (vagy később, másképp) tudatosultak volna. Nagy Imre önálló filológiai eredményei közül alighanem az a legjelentősebb, hogy a *Fák felvonulása* (1972) előtti készülődés-korszakra borult eddigi homályt szétoszlatta, a „próbálkozások” legkorábbi csoportjától a *Lengő fényhidak* többnyire még mindig „opus 1” előttinek minősített Bertók-verseiig két évtized termését dolgozza föl, jellemzi és értékeli elsőként. Későbbi meghíusult vagy gyökeresen átalakult kötet- vagy ciklusbeosztás-terveket is rekonstruál, módot adva a virtuális és a megvalósult életmű összehasonlítására. A pálya 1972-től 1993-ig – a kézirat lezárásáig – tartó, már az országos nyilvánosság előtt kirajzolódó vonulatáról is megbízható, önálló koncepciója és sok új észrevétele van: mégis, csak helyeseltetjük azt a látszólagos aránytalanságot, hogy Bertók „költői fellépésének előzményeivel”, melyeket jó-szerével ő tárt föl, részletesebben foglalkozik, mint a többek által elemzett későbbi művekkel. Hasznos munkát végzett Nagy Imre a nyomtatásban megjelent kritikák és más műfajú Bertókról szóló írások összegyűjtésével, részben kivonatolásával is. „Korszak-

váltását” a korai reformkor és napjaink irodalma között nem kis mértékben a stúdiomokon és érzékenységen alapuló műelemző készsége könnyítette meg. Verselemzőként főleg az eszmetörténeti, a ritmikai és a képi-motivikai komponensek összefonódásának fölfedezésében és szakszerű, egyszersmind érzéletes leírásában tűnik ki. Nagy Imre helye szakmánk tablóján azok közt sejthető, akik távolmaradnak az irodalomtudományt és a kritikát egymással szembeállító vitától; nem fogadja el a frontok közötti választás kényszerét, s a Bertókkal való együttműködés csak erősíthette ebben a józan elfogulatlanságban.

Bertók László fölismerete, hogy a közös munka veszélyeinél számosabbak a benne rejlő ígéretes lehetőségek, s a rá jellemző komolysággal és felelősséggel fogta föl és végezte el a vállalt föladatot. Ennek köszönhető, hogy a kötet lapjain szerves egységben bontakozik ki az olvasó előtt az a tünemény, amelyet Goethe nyomán „költészet és valóság” címszó alatt szoktunk összefoglalni. Minden eddigi prózai nyilatkozatánál többet mond el életéről és koráról, költői pályájáról és ars poeticájáról. Nem csak az támad föl emlékezetében, amit adatok, dokumentumok, nyomtatott lapok megőriznek, nem csak a „tények”, hanem azok az érzelmi-indulati hatások is, amelyeket belőle kiváltak, s végül az az összkép, az a lelki táj, amivé az idő formálta az egykori eseményeket és történéseket. Memóriája híven őrizi a tárgyi részleteket; a közvetlen személyes emlékezetet aztán utánajárással és szerzett tudással ellenőrzi és toldja meg, legyen szó Vése múltjáról vagy az ellene indított koncepciók perről és következményeiről, a Jelenkor történetéről vagy a pécsi irodalmi élet meg könyvtárügy fejleményeiről az általa megélt korszakokban. Árnyalatokra is ügyelő pontossággal számol be barátságairól, irodalmi és más szemlemi kapcsolatairól, s nem utolsósorban költőként való befogadásának stációiról (aminek csak egyik fejezete a Nagy Imre kutatásai kapcsán említett kritikátörténeti recepció).

Az önkontroll és a mértéktartó higgadság, amellyel mindezt előadja, születése pillanatában forrásmunkává avatja Bertók beszélgetéseit, saját életművén kívül s nem szorosan irodalmi témákban is. De aligha keveredünk önellentmondásba, ha az emlékezés mélységes szubjektivitását is kiemeljük. Nem is lehet másképp: a mából visszanező lélek minősíti, értékeli az egykor történeteket, a mai Bertók szemlélete olvasztja egységbe azt is, ami valamikor részmozzanatnak, töredékes élménynek, epizódnak látszhatott. Ez a szemlélet (talán helyesebb lét-szemléletről, lét-hangoltságról beszélni) összetettsége, változatokban való gazdagsága ellenére elégikus és tragikus, illetőleg e két meghatározó minőség közötti „útonlevésben” sejlik föl. „Elmenni kevés, itt maradni sok.” Mi idézi elő az érdem és a csalódás, a káprázatos teljesítmény és az örök kétely, mindenben helytállás és a mindig, mindennel elégedetlenség kettősségének sziszifoszi ősélményét és életérzését? „Alkati ügyek, saját élet, a kor, amelyben éltünk, élünk, és hát a legfőbb abszurdum: meghalunk.” Ennél tömörebben nem lehet összefoglalni azt a „feleletet”, amelyet Nagy Imre és Bertók László grandiózus könyve 24 íven át részletez és elemez, számos irodalomtörténeti-kritikai tanulással és számtalan irodalom kívüli töprengeni valóval bocsátva el, láncolva magához az olvasót. (*Pannonia Könyvek, Pécs, 1996*)

Csűrös Miklós